

Realiti cudd tlodi tanwydd yng nghefn gwlad Cymru: Cynlluniau ôl-osod

Mae'r brîff hwn yn crynhoi rhai o'r prif ganfyddiadau o [adroddiad](#) newydd gan Cyngor ar Bopeth Cymru sy'n edrych ar dlodi tanwydd yng Nghymru o safbwynt ardaloedd gwledig. Yma, rydym yn edrych ar ymwybyddiaeth o gynlluniau ôl-osod, y defnydd ohonynt ac agweddau tuag atynt. Mae ail frîff hefyd ar gael sy'n canolbwyntio ar effaith tlodi tanwydd a chymorth ariannol.

Mae tua 340,000 o aelwydydd yng Nghymru mewn tlodi tanwydd (25%)¹. Mae hyn yn golygu bod chwarter poblogaeth Cymru mewn perygl o orfod gwneud dewisiadau amhosibl rhwng gwresogi a phweru eu cartrefi a thalu am hanfodion eraill.

Mae ein hymchwil yn cadarnhau bod problemau fforddiadwyedd ynni yn effeithio'n anghymesur ar aelwydydd gwledig yng Nghymru o gymharu ag aelwydydd mewn ardaloedd trefol. Mae hyn oherwydd stoc dai hŷn, costau byw uwch, a llai o ymwybyddiaeth o wasanaethau cymorth ac ymgysylltiad â nhw. Mae aelwydydd yng nghefn gwlad hefyd yn llai tebygol o fod wedi'u cysylltu â'r prif grid nwy, sy'n eu gwneud yn agored i amrywiadau mewn prisiau yn y farchnad tanwydd amgen – fel y dangoswyd gan y cynnydd diweddar ym mhris olew gwresogi domestig oherwydd yr argyfwng diweddaraf yn y Dwyrain Canol.

Cynlluniau ôl-osod

Mae nifer o gynlluniau ôl-osod wedi bod ar waith yn ystod y blynyddoedd diwethaf i helpu pobl i wella effeithlonrwydd ynni eu cartrefi neu i ddarparu cymorth i newid i opsiynau gwresogi carbon isel. Mae gwella effeithlonrwydd ynni cartrefi yn helpu i leihau biliau ac felly'n diogelu pobl rhag cynnydd mewn prisiau yn y dyfodol. Mae dwy raglen graidd wedi bod yn cynnig gwelliannau cartref sy'n effeithlon o ran ynni i bobl yng Nghymru:

- Rhaglen Cartrefi Clyd Llywodraeth Cymru a gyflwynir drwy'r **Cynllun Nyth**, sef cynllun tlodi tanwydd ac effeithlonrwydd ynni cartref sy'n darparu cyngor cyffredinol am ddim a gwelliannau cartref i aelwydydd sy'n bodloni meini prawf cymhwysedd penodol; ac

¹ Mae Llywodraeth Cymru yn diffinio tlodi tanwydd fel yr angen i wario dros 10% o incwm yr aelwyd i allu cynnal "trefn wresogi foddhaol". Ar gyfer tlodi tanwydd difrifol, mae hyn yn codi i 20%. Mae tablau data ar gael [yma](#) ac yn ymwneud â Hydref 2024.

- **ECO4** (Rhwymedigaeth Cwmni Ynni): cynllun ledled Prydain Fawr a ariennir gan gyflenwyr ynni i wella'r cartrefi lleiaf effeithlon o ran ynni.

Daeth cynllun ECO i ben yn swyddogol eleni – gan adael Nyth fel yr unig ffordd bresennol o gael mynediad at waith ôl-osod am ddim yng Nghymru.

Mae pobl sy'n byw mewn ardaloedd gwledig yn fwy tebygol o fod angen mesurau ôl-osod oherwydd tai hŷn, sydd wedi'u hinswleiddio'n wael a mwy o ddibyniaeth ar ffynonellau gwres heb eu rheoleiddio sy'n ddwys o ran carbon. Canfu ein hymchwil hefyd fod tua thraean o gartrefi gwledig yn nodi twf llwydni a mannau llaith ar waliau neu nenfydau eu cartrefi.

Er gwaethaf y problemau hyn, mae adroddiad blynyddol diweddaraf Nyth yn awgrymu bod ardaloedd anghysbell wedi'u tangynrychioli yn y gyfres ddiweddaraf o osodiadau. Yn ôl adroddiad 2024 i 2025², dim ond 10% o'r cartrefi a gafodd welliannau oedd mewn ardaloedd gwledig, sy'n sylweddol is na chyfran y bobl sy'n byw yng nghefn gwlad Cymru (amcangyfrifir ei fod tua thraean o'r boblogaeth). Dim ond 8% o'r aelwydydd a gafodd gymorth drwy'r cynllun oedd heb gysylltiad â'r grid nwy.

Mae rhai o'r tai hyn, er eu bod nhw'n edrych yn ddel, yn hen iawn a dydyn nhw ddim yn effeithlon o ran ynni o gwbl. - Cyfranogwr Ymchwil

Ymhlith yr ymatebwyr i'n harolwg, mae pobl sy'n byw mewn ardaloedd trefol yn fwy tebygol o fod wedi clywed am gynlluniau ôl-osod, a'u defnyddio – er bod y defnydd yn gymharol isel ymhlith y ddau grŵp, gyda dim ond 10% yn dweud eu bod wedi defnyddio cynllun Nyth a 9% yn dweud eu bod wedi defnyddio ECO.

- Mae 52% o bobl sy'n byw mewn ardaloedd trefol wedi clywed am Nyth, o gymharu â dim ond 40% mewn ardaloedd gwledig.
- Dim ond 20% o bobl sy'n byw mewn ardaloedd gwledig oedd wedi clywed am ECO, o gymharu â 34% mewn ardaloedd trefol.

Profiadau o ôl-osod

Nododd y rhan fwyaf o'r ymatebwyr i'r arolwg a oedd wedi cael gwelliannau effeithlonrwydd ynni neu opsiynau gwresogi carbon isel drwy gynlluniau ôl-osod brofiadau cadarnhaol (dros 80%) ac roeddent yn croesawu cartrefi cynhesach, llai o ddefnydd o ynni a systemau gwresogi gwell.

²Llywodraeth Cymru, [Cynllun Cartrefi Clyd Nyth: adroddiad blynyddol 2024 i 2025](#), 26 Mawrth 2026

Roedd rhaid i ni brynu glo a choed ... a'u cludo yn ôl i fyny, yn ôl ac ymlaen. Ac roedd hynny'n gymaint o waith. Felly, mewn ffordd, fe wnaeth [y pwmp gwres ffynhonnell aer] hwnnw newid ein bywyd mewn gwirionedd. – Cyfranogwr Ymchwil

Fodd bynnag, soniwyd yn rheolaidd am osodiadau o ansawdd gwael (a oedd yn gysylltiedig ag ECO yn bennaf) a chamsyniadau neu ganllawiau annigonol ar sut i ddefnyddio technolegau newydd, megis pypiau gwres. Roedd y rhai a ddisgrifiodd eu profiadau gydag ôl-osod yn llai ffafriol yn siomedig yn bennaf oherwydd mai ychydig o fudd ariannol a gawsant ers i'r gwelliannau gael eu gwneud.

Nid oedd llawer o aelwydydd a fyddai'n elwa ar gymorth ôl-osod yn gallu cael mynediad ato, neu nid oeddent yn fodlon gwneud hynny, oherwydd dryswch ynghylch meini prawf cymhwysedd, diffyg ymwybyddiaeth, neu bryderon am darfu neu ddilysrwydd y cynlluniau. Roedd y rhwystrau hyn yn arbennig o amlwg mewn ardaloedd gwledig, er bod yr angen am ôl-osod yn uwch yn gyffredinol.

Diddordeb mewn ôl-osod

Mynegodd dwy ran o dair (67%) o'r ymatebwyr i'r arolwg ddiddordeb mewn cynlluniau ôl-osod, yn enwedig opsiynau a ariennir yn llawn (41%), er bod aelwydydd gwledig wedi dangos ychydig yn llai o ddiddordeb (62%) nag aelwydydd trefol (71%).

Ymhlith y prif ffactorau sy'n cymell cyfranogwyr sydd â diddordeb mae arbed arian ar filiau, gwneud y cartref yn fwy cyfforddus a helpu'r amgylchedd, a phaneli solar oedd y math mwyaf poblogaidd o welliant ymhlith yr holl ymatebwyr.

Roedd trigolion trefol yn tueddu ychydig yn fwy tuag at gynlluniau a arweinir gan y galw, tra bod trigolion gwledig yn fwy ansicr ynghylch pa ddull sydd orau ganddynt. Ymhlith y rhai nad oedd ganddynt ddiddordeb i ddechrau, tystiolaeth glir o arbedion ynni (26%), gwarantau y byddai problemau'n cael eu datrys yn gyflym (20%), a sicrwydd y byddai cyn lleied o darfu â phosibl (19%) oedd y prif ffactorau y dywedwyd y byddent yn cynyddu eu parodrwydd i gymryd rhan mewn cynlluniau o'r fath.

Yn ddiddorol, mae ymreolaeth dros ba fath o welliannau a fydd yn cael eu gosod yn arbennig o bwysig i'r rhai mewn ardaloedd gwledig (20% o'i gymharu â dim ond 9% o ymatebwyr trefol). Mae hyn yn debygol o fod yn gysylltiedig â natur benodol llawer o eiddo gwledig. Mae cyfranogwyr gwledig hefyd am gael sicrwydd bod y gwelliannau wedi'u profi, yn effeithiol, ac y byddant yn sicrhau'r manteision a addawyd yn y tymor hir (h.y. llai o ddefnydd o ynni, mwy o effeithlonrwydd ac arbedion).

Stori Elly

Mae Elly* yn byw gyda'i dau blentyn yn eu harddegau yng nghefn gwlad Cymru. Mae'n defnyddio Credyd Cynhwysol i ychwanegu at ei chyflog. Mae ei thŷ yn hen ac yn cymryd mwy na diwrnod i gynhesu, sy'n ei gwneud yn anodd addasu'r tymheredd â llaw pan fo angen. Mae'n defnyddio mesurydd rhagdalau er mwyn osgoi biliau annisgwyl ac mae'n ei chael yn fwyfwy anodd rhoi credyd arno. Mae wedi cynyddu ei horiau gwaith i ymdopi â hyn ac wedi gorfod gwario llai ar ei phlant. Mae Elly bob amser wedi cadw ar ben ei biliau, ond mae'r cynnydd cyson yn ei biliau ynni yn gwneud iddi boeni am y dyfodol. Mae Elly yn cofio pobl yn curo ar ei drws i gynnig paneli solar a chael negeseuon e-bost gan gynlluniau ôl-osod, ond roedd hi bob amser yn tybio nad oeddent yn gyfleoedd dilyn. Mae'n credu y byddai inswleiddio ychwanegol o gymorth mawr, ond dim ond rhaglen a gefnogir gan gyngor neu'r llywodraeth y byddai'n ymddiried ynddi. Byddai hefyd yn teimlo'n well pe bai ei chymdogion yn gwneud newidiadau ar yr un pryd. *Mae pob enw wedi'i newid

Er bod lefel y diddordeb mewn ôl-osod yn galonogol, mae ein hymchwil yn dod i'r casgliad bod y ddibyniaeth amlwg ar geisio datrys pethau eu hunain, yn hytrach na throi at yr amrywiaeth o gymorth sydd ar gael, yn creu heriau o ran y ffordd orau o nodi, ymgysylltu ag a helpu aelwydydd gwledig sy'n ei chael yn anodd fforddio biliau ynni. Rydym wedi nodi'r argymhellion canlynol er mwyn mynd i'r afael â rhai o'r problemau hyn a chynyddu'r defnydd o gynlluniau ôl-osod, yn enwedig yn rhannau mwy gwledig Cymru. Mae ein set lawn o argymhellion i'w gweld yn y prif [adroddiad](#).

Argymhellion:

1. Dylai Llywodraeth Cymru ymrwymo'r buddsoddiad sylweddol sydd ei angen i wneud cartrefi yng Nghymru yn gynhesach, yn iachach ac yn fwy effeithlon o ran ynni er mwyn diwallu'r angen cynyddol a brys. Dylai hyn gynnwys:
 - a. cynnal cynllun Nyth seiliedig ar alw er mwyn darparu cyngor dibynadwy a gwelliannau effeithlonrwydd ynni a gwres carbon isel wedi'u hariannu'n llawn i aelwydydd incwm isel, a
 - b. chyflwyno dull seiliedig ar ardal o osod mesurau ôl-osod, gan sicrhau bod unrhyw brosiectau peilot cychwynnol yn cynnwys ardaloedd gwledig.

2. Wrth gynllunio cynlluniau ôl-osod yn y dyfodol, dylai Llywodraeth Cymru:

- a.** asesu anghenion aelwydydd a chymunedau gwledig yn weithredol drwy asesu cynlluniau i sicrhau eu bod yn diwallu anghenion ardaloedd gwledig, yn unol ag uchelgeisiau'r Llywodraeth
- b.** sicrhau bod gwybodaeth am y cynlluniau cymorth sydd ar gael yn gynhwysfawr ond yn glir, a'i bod yn cael ei hyrwyddo gan ddefnyddio'r sianeli mwyaf priodol i gyrraedd cymunedau gwledig
- c.** adolygu trothwyon incwm sy'n gysylltiedig â chymhwysedd yn rheolaidd er mwyn sicrhau eu bod yn cael eu cynyddu'n gyson yn unol â chwyddiant
- d.** sicrhau bod aelwydydd yn cael esboniad llawn o sut i weithredu a gofalu am unrhyw osodiad(au) newydd. Dylai hyn gynnwys cymorth y tu hwnt i'r cyfnod yn union ar ôl i'r gwaith gael ei wneud.

Am ragor o wybodaeth cysylltwch â'n tîm Polisi Cymru, e-bost:
policy.cymru@citizensadvice.org.uk